

Din ve lisan arasında bir analogi kurup seyrine bakalı birkaç sene olmuştur herhalde. Aslolarak kendime *bir dinin neden kuralları vardır?* sorusunu cevaplamak için yazmışım, *bir dilin neden kuralları varsa, ondan.*

Modern insanın din anlayışı garip, ona hakikate götüren bir araç yerine, hakikatin kendisi gibi yaklaşıyor, dindarı da böyle, dinsizi de; dindar bu yüzden körleşiyor, dinsizin inkarı da dinde bulunduğu *çelişkilere* ve onun bizatihi hakikat olmayışına dayanıyor. Bu yazıyı da aklıma düşüren eskiden okuduğumu sandığım ama yeni yayınlanmış İslam'da Mezhepler Hak Mı? isimli yazı oldu. Eski analogiyi biraz daha işlemek nasıl olur, bakalım.

İnsanlar anadillerinin kurallarından şikayet etmez, gramer bize başka bir dili öğrenirken zor görünür. Bunun gibi kişi *anadininden* şikayet etmez, etrafından aldığı ve hayatının mihveri kıldığı kuralların *doğru hayat* olduğu konusunda bir şüphesi yoktur. Onun *din kurallarından* şikayeti, başkalarının hakikat ve hayat tarzını gördüğünde başlar. Bu anlamda din, insanın en önem verdiği, hayatını tanzim ettiği kurallar bütünüdür. Modern insanın ekseriyeti, aynı dinin, *menfaat dininin* mensubudur.

İnsan yaşadığı hayatın dini bir hayat olduğuna inanmaz, aynen anadilinin grameri olduğunu farketmesi için öğrenim alması gerektiği gibi, hayatının kuralları olduğunu öğrenmesi için de bunların sırf taklitten öte, kalıba dökülmüş olması gerekir. İnsanların pek çoğu, yaşadıkları dini, aynen konuştukları dil kadar kolayca ve pek de üzerinde durmadan yaşar. Çoğunun yaşadığının kurallı bir din olduğundan haberdar olmayışı da bundandır.

Ona göre din, işte, belli ritüeli, inanç sistemi, kitabı, metafiziği olan bir gelenektir. Ancak dar anlamda din ile hayat tarzını belirleyen diğer gelenekleri karşılaştırdınca pek büyük bir fark bulamazsınız. Demokrasi, mesela, oy verme gibi bir ritüeli, en doğru yönetim sistemi olduğuna dair bir inancı, toplum sözleşmesi gibi bir kitabı, en doğru yolun oy çokluğuyla elde edileceği inancı üzerine kurulmuş bir metafiziği olan bir din gibi kabul edilebilir. Bununla beraber burada biraz daha dar anlamıyla din anlayışının üzerinde duracağım.

İnsanın dini ciddiye alması, okulda öğrendiği gramerden sonra dilini ciddiye almasına benzer. Çoğu insan az biraz öğrendiği gramerle yetinir, ama genelde doğru konuşur, bunun gibi, çoğu insan yüzünden öğrendiği dini kurallarla yetinir ama dinin kötü saydığı pek çok fiilden de uzak durur.

İnsan, bir dilin kurallarının ne kadar *mantıklı* olduğu tartışmasını bitiremez, çünkü bütün dillerin içinde belli bir örgü ve bazı düzensizlikler vardır; dinlerin de ne kadar mantıklı olduğu tartışmasından pek sonuç alamaz. Bununla beraber nasıl ki bir dili iyi konuşmak, kelimeleri yerinde, cümleleri hakkıyla ifade etmek makbuldür; bir dini de neyi ne için yaşadığını bilerek ve hakkını vererek yaşamak makbuldür. Dini ciddiye alarak yaşamak, dili ciddiye alarak konuşmak gibi, insanı hakikate daha çok yaklaştırır.

Daha doğrusu hakkı verilmiş dil gerçeğe, hakkı verilmiş din hakikate daha çok yaklaştırır.

Bir insan kendine dil icad edebileceği gibi, din de icad edebilir. Ancak bunun insanı hakikate diğer

dinlerden daha çok yaklaştıracığını iddia etmek biraz tuhaf kaçır. Dil icad etmek gerçeği daha iyi ifade etmek anlamına gelmez, insan eğer dilin araç, gerçeğin amaç olduğunu farkedemezse, ürettiği dil bir torba dolusu kuraldan öte gidemez ve din eğer hakikate yaklaştırmıyorsa, eğlence kabilinden ritüellerden ve masal kabilinden metafizikten pek de farklı olmaz. İnancımıza göre hakikat kendini peygamberler yoluyla ifşa etmeseydi, onların buyurduğu kurallar da hakikate götürmezdi. Peygamber hakikati icad etmez, hakikat peygamber yoluyla kendini duyurur.

Bir insanın bir tek anadili olabileceği gibi tek bir anadini olur, *biraz ondan, biraz bundan* yaşayan, biraz ondan biraz bundan konuşan kişi gibidir, enteresan olabilir ama ifadelerini ancak iki dili de bilen biri anlar ve böyle birisi muhtemelen iki dini de hakkıyla yaşayamaz. Hem modern hayatın tüm nimetlerinden, hem İslam'ın akidelerinden yararlanan bir din yaratmak için, ya İslam'ı, ya modern hayatı kırmak gerekir, hem Hristiyan, hem Hindu olmak için İsa Mesih'in Tanrı'nın tek oğlu olduğu inancından vazgeçmek ve onun Atman'ın Brahman'la tevhidi tecrübesini yaşadığını iddia etmek gerekir.

Bir peygamberin hakikate nisbetle hali, mesele Helen Keller'in suyun anlamını öğrenişindeki hale benzer. Hepimiz kör ve sağır doğarız, öğrenebildiğimiz hakikat ancak hayatımızı idame ettirecek kadarıdır, yine de hakikat bazılarını işaretlerin anlamını kavratır, onlar hakikati kimi zaman (İslam'da *şeriat* veya *Kitap* denen) yeni bir dille, kimi zaman varolan dillerde anlatır. Bu anlatım uygulanmak içindir, hakikati bir kitaba veya kural torbasına dönüştürmek için değil; hakikat güneşe, kitap da, kural da o güneşi işaret eden parmaktır ve insan güneşe bakamaz ama ona doğru ilerleyebilir.

Lehçeler ise bir dilin farklı coğrafya ve zaman şartlarında değişmesiyle oluşur, hakikati anlatan dinlerin lehçeleri de böyledir. Zaman içinde birbirinden uzaklaşır, çelişkiye düşebilir, hatta zaman zaman bir lehçenin artık o dile mensup olup olmadığı bile tartışılmaya başlanabilir; Kazakların konuştuğu dilin Türkçe'nin lehçesi mi, ayrı bir dil mi olduğunu tartışmak mümkünse, bir mezhebin İslam'ın içinde mi, dışında mı olduğunu tartışmak da mümkündür ama pek bir fayda getirmez.

Şahsen (A.S.R.B.Ü.O.) Muhammed'in konuştuğu dilin, yeryüzünün son demlerinde hakikate en yakın dil olduğunu ve onun tarih boyunca oluşmuş lehçelerinden Ehli Sünnet'in de içinde bulunduğum şartlarda diğerlerinden daha kuvvetli ve takip edilmesi mümkün bir gelenek olduğunu düşünüyorum. Ehli Sünnet'in Hanefi *ağzı* alıştığım ve kaynaklarını takip etmesi en kolay olanı. Bununla beraber Latince'nin günümüzü ifadesinin her zaman mümkün olmayışı gibi, dilin yetersiz kaldığı yerlerin olabileceğini de kabul ediyorum. Zaman zaman kendi kendime ürettiğim kelime ve ifadelerin sebebi budur. Eski dillerde atın farklı şekilde yürüyüşü için farklı isimler varmış ama tırıs ve rahvan artık kullanılan kelimeler değil, bunun gibi, değişen sosyal şartların ortadan kaldırdığı, uygulanamaz hale getirdiği hükümlerin olabileceğini kabul ediyorum. Bazı hükümlerin de *etimolojisine* bakılması taraftarıyım. Mesela altın para için geçerli faiz hükümlerinin, banknot için ne kadar geçerli olduğu ve aynı zamanda arbitraj veya tahvil ticareti üzerinden para kazanmanın ne ölçüde helal olduğunun düşünülmesi gerekir. Altının tek kıymet ölçüsü olduğu zamanlarda konulmuş hükümleri doğru- dan günümüze uygulamak, at arabasının tek araba olduğu devirdeki *trafik kurallarını* günümüze

uygulamaya benzer, devletin vatandaşının cebindeki kağıt paranın değerini karşılıksız para basarak azaltması, diğer tür hırsızlıkların tamamından *daha haram* olması gereken başka bir hırsızlıktır, ama eski dilde buna dair bir hüküm bulunmadığı için hepimizin lehçesi durumu farklı ifade eder.

Hangi dilin *asli dil*, hangi lehçenin en doğru olduğu tartışmaları ilgimi çekmiyor. Almancanın mı, Türkçenin mi gerçeği daha iyi aktaracağı kadar anlamsız bir tartışma gibi görünüyor, dilini iyi kullanan (yani dinini hakkıyla yaşayanın) gerçeğe daha yakın olacağını, dilini fitne, bozgunculuk ve yalan için kullananın da gerçekten uzaklaşacağını görmek zor değil. İslam'ı bir parçalama, zulüm, hakaret aracı gibi kullanmak mümkün, bir hakikat ve iyilik aracı olarak kullanmak da mümkün, Türkçe'yi gerçeği anlatmak için kullanabilirsiniz, yalan söylemek için de kullanabilirsiniz. Lehçeleri de aynı dilin mensuplarını birleştirmek için veya ayırmak için kullanabilirsiniz; mezheplerin de durumu budur; dilerseniz ayırır, dilerseniz birleştirirsiniz, ben birleştirmekten yanayım.